

Liturgia online – <http://www.liturgia.hu>

Szerző	Dolhai Lajos
Cím	Lex orandi, lex credendi
Megjelenés	Teológia 33 (1999) 97-107
Tárgyszavak	Liturgikus teológia

Dolhai Lajos

LEX ORANDI LEX CREDENDI

A katolikus teológia a Szentírás, a Hagyomány és a Tanítóhivatal döntéseinek figyelembe vételével fejti ki az Egyház hitét. A keresztény hagyomány írásai közül leginkább az egyházatyák és a kiváló egyháztanítók írásait szokta figyelembe venni. Újabban nemcsak a liturgikus teológiában és a szentségtanban, hanem más összefüggésben is egyre többet hivatkozik a teológia az egyház ősrégi imádságaira. A teológia művelése konkrétan is igazolja,

hogy a "lex orandi lex credendi" közmondásszerű teológiai alapelv általánosan ismert és elfogadott lett. Az alapelv elfogadásához az is nagymértékben hozzájárult, hogy a legújabb kor pápai megnyilatkozásai ismételten idézték, sőt bizonyítékként is felhasználták. A legjelentősebbek a következők:

a./ IX. Pius, *Ineffabilis Deus* (1854. XII. 8) kezdetű bulla az Istenszülő Szűz szeplőtelen fogantatásáról.¹

b./ XI. Pius, *Quas primas* (1925. XII. 11): Krisztus Király ünnepének elrendeléséről.²

c./ XI. Pius, *Divini cultus* (1928. XII. 20): kezdetű enciklika a liturgiáról, az egyházi zenéről és a gregorián éneklés előmozdításáról.³

d./ XII. Pius, *Divino afflante* (1943. IX. 30) kezdetű enciklikája a Szentírás tanulmányozásáról.⁴

e./ XII. Pius, *Mediator Dei et hominum* (1947. XI. 20) enciklikája a szent liturgiáról.⁵

f./ XII. Pius, *Munificentissimus Deus* (1950. XI. 1) bullája Mária mennybeviteléről.⁶

A II. Vatikáni zsinat utáni liturgikus megújulásnak köszönhetően a teológusok újra felfedezték, hogy a liturgia a hit forrásai közé tartozik. Az egyetemes zsinatok és a teológia elvont megfogalmazásainál a liturgia egyes esetekben tökéletesebben és hűségesebben fejezi ki az Egyház hitét. A jövő pápák liturgikus képzésével kapcsolatban ezért hangsúlyozza a zsinat: "A többi szaktárgy tanárai, főként a dogmatika, a szentírásstudomány, a lelkiélet és a lelkipásztorkodás tanárai törekedjenek arra, hogy tárgyuk sajátos szemszögéből úgy fejtsék ki Krisztus

¹ IX. Pius, Pontif. Maximi Acta, pars I, 598-599.

² AAS 17 (1925) 598.

³ AAS 21 (1929) 33-34.

⁴ AAS 35 (1943) 311.

⁵ MD 44-47. p. nemcsak utal az alapelvre, hanem röviden ki is fejti az értelmét.

⁶ AAS 42 (1950) 758-760.

misztériumát és az üdvösség történetét, hogy ezek összefüggése a liturgiával nyilvánvaló legyen" (SC 16).

Ezek után nem véletlen az sem, hogy a Katolikus Egyház Katekizmusa (1993) is kiemelten tartalmazza ezt az adágiumot (KEK 1124, 1126), s összhangban a II. Vatikáni zsinat tanításával kijelenti, hogy a liturgia a szenthagyomány lényeges eleme (DV 8). Az új katekizmus az egyetemes egyház liturgikus szövegeit és magyarázatait gazdagon idézi. Nemcsak a római, hanem a keleti egyházak liturgiáját is felhasználja teológiai igazságok bizonyítására és megvilágítására.⁷ A Nevelési Kongregáció "A szemináriumi liturgikus nevelésről" szóló dokumentuma (1993) kiemelten felhívja a figyelmet arra, hogy *fel kell tárni ennek a teológiai "szólás-mondásnak" az értelmét* (25.p.) A papságra készülőknek "elő kell adni azokat a normákat, melyek révén fel lehet ismerni, miket ad az Egyház a hívek elé a liturgiában úgy, mint hittárgyakat, s miknek van olyan jellegük, hogy azokhoz nem adja hozzá a Tanítóhivatal a maga tekintélyét" (uo.). A fő kérdésünk tehát az, hogy mit jelent és milyen értelemben igaz ez a sokat emlegetett teológiai alapelv?

1. Az alapelv eredete⁸

Az adágiumot, ami szószerinti meghatározásban így hangzik: *legem credendi lex statuat supplicandi*⁹ (az imádság szabálya határozza meg a köteles hit szabályát) Szent Celesztin pápának (422-432) szokták tulajdonítani, ámde tévesen. A hagyománykritika szerint a közmondásszerű kijelentés megfogalmazója a római pápai kancellária vezetője az Aquitániai Prosper volt, aki Szent Ágoston tanításából emelte ki ezt az elvet, hiszen ezek a szavak megtalálhatók a "De gratia et libero arbitrio" VIII. fejezetében is. Ezt a művet valaki Szent Celesztin pápa Gallia püspökeihez intézett leveléhez csatolta (vö. DS 237). Ezek a fejezetek láthatólag Rómában lettek összegyűjtve Prosper Aquitánus által, aki Szent Ágoston tanítványa volt. Az időpont pedig 435-442 között, röviddel Szt. Celesztin pápasága után. Az 500-as évek körül már úgy ismerték mint az Apostoli Szentszék hiteles tanítását. Általános elismertsége akkor kezdődött, amikor 500 körül Dionysius Exiguus beleszötte ezeket jogszabály gyűjteményébe. A VIII. fejezet valójában megegyezik S. Prosper "De vocatione omnium gentium" című művével (I. 12) is, de nyilvánvaló, hogy ez a tanítás már Szt. Ágostonnál is megjelenik.

⁷ 8 idézet a római liturgiából és 5 idézet a különböző keleti liturgiákból. A legszebb példa erre az, hogy a katekizmus szentáldozással kapcsolatban egymás után idézi a nyugati és keleti egyház áldozás előtti imádságát, vö. KEK 1386.

⁸ Az alapelv megtalálható a teljes szövegösszefüggésben: DS 246, in *Indiculus de gratia Dei*, 8; a szöveg legalaposabb magyarázata, vö. FEDERER K., *Liturgie und Glaube, Legem credendi lex statuat supplicandi. Eine Theologiegeschichtliche Untersuchung*, Freiburg 1950; olasz nyelven: VAGAGGINI C., *Il senso teologico della liturgia*, Roma 1965, 477-496; a II. vatikáni zsinat utáni liturgikus teológia meglátásait is feldolgozza: DONGHI A., *Nella lode la Chiesa celebra la propria fede. Considerazioni sull' assioma "lex orandi, lex credendi"*, in *Mysterion* (Miscellanea di S. Marsili), LDC Roma, 1981, 161-192.

⁹ A különböző egyházi dokumentumokban a következő megfogalmazásokban jelenik meg ugyanez az igazság: *Legem credendi lex statuit supplicandi*; *Lex credendi legem statutat supplicandi*; *Lex precandi lex credendi est*; és a legelterjedtebb megfogalmazás: *Lex orandi lex credendi*.

Megjegyzendő, hogy a VIII. fejezetben idézett (DS 246) adágiumot a szerző nem általános szabályként használja, hanem csak egy konkrét kérdéssel kapcsolatban.¹⁰ A szerző, amikor tíz pontban részletesen válaszol a feltett kérdésre: a bűnösök és a hitetlenek megtérését a kegyelem művének tartja bizonyos papi imádságok alapján, amelyek apostoli hagyományból eredve az egész világon minden egyházban egyöntetűen használatosak. A teljes válasz így hangzik: "Tehát mindemellett tekintetbe kell vennünk a papi könyörgések szolgálatait is (*obsecrationem quoque sacerdotalium sacramenta respiciamus*), amelyeket az apostolok örökítettek át, s amelyeket az egész világon, s minden katolikus közösségekben egyformán ünnepelek meg (*uniformiter celebrantur*), hogy az imádság törvénye szabja meg a hit törvényét" (DS 246).

2. Az alapelv mondanivalója:

P. Oppenheim szerint két szempontból is ki kell fejtenünk az alapelv mondanivalóját.¹¹

Az egyik, az egyszerűbb kérdés: a liturgia kifejezi és tanítja az Egyház hitét, a liturgia a kinyilatkoztatott igazságok tárháza. Találónan jegyzi meg R. Guardini: "aki először foglalkozik a liturgiával (római), az elsősorban ezeket a benne rejlő pontos teológiai tételeket veszi észre, s csak később látja, hogy ezekben a finoman csiszolt mondatokban imádságos áhítat rejlik."¹² A másik, a nehezebben megválaszolható probléma: a liturgia bizonyítja az Egyház hitét.¹³ A két újkori Mária-dogma alapján ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy a liturgia a dogmafejlődés egyik lényeges tényezője.¹⁴ R. Polikárp szerint¹⁵ az alapelvnek hármass mondanivalója van: 1. A liturgia nem "szüli", hanem követi az Egyház hitét; 2. A liturgia kifejezi az Egyház hitét; 3. A szent liturgia a teológia megkülönböztetett forrása. Véleménye szerint az első kettő majdnem hittételnek is tekinthető (*fidei proximum*), de a harmadik állítás is biztos teológiai igazságnak tekinthető (*theologice certum*), vagyis a teológusok mindig tanították, jóllehet a tanító Egyház nem terjesztette elő tévedhetetlen tanításként.

A liturgia tanító, nevelő, a hitet kifejező és erősítő jellege nyilvánvaló. Nem véletlen az, hogy a különböző eretnokségek és szakadók (vö. protestánsok, anglikánok) a liturgiát mindig saját hitük és elképzelésük szerint átformálták.

A liturgia teológiai értéke, "bizonyító" jellege csak fokozatosan lett nyilvánvaló az Egyházban. Már az egyházatyák is gyakran felhasználták a liturgiát, illetve a liturgikus imádságokat eretnokségek megcáfolására és az egyház hitének

¹⁰ A vitatott kérdés lényege az volt, hogy mit köszönhetünk az Isten kegyelmének: csak a megtérést vagy pedig a jóban való kitartást is.

¹¹ OPPENHEIM, PH., *Principia thologicae liturgicae*, VII., Marietti 1947, 13.

¹² Az imádság szelleme, Korda Budapest, 1940, 18.

¹³ im. 2 fő része: De liturgia quatenus exprimit fidem; De liturgia quatenus demonstrat fidem.

¹⁴ VAGAGGINI, C., *Il senso teologico della liturgia*, im., 500-508.

¹⁵ vö. *Enchiridion Liturgicum*, Herder 1966, 14-20.

bizonyítására.¹⁶ Azt is megfigyelhetjük, hogy már ebben az időben is a "lex orandi" és a "lex credendi" kölcsönösen megerősítették egymást. Elég ha csak arra gondolunk, hogy a konstantinápolyi hitvallás (381) pneumatológiai záradékának fő célja az volt, hogy a már meglévő doxológiai formulát igazolja.¹⁷

Nyilvánvaló, hogy a liturgiából vett érvek csak abban az esetben igazolják az Egyház hitét, mint más dogmatikus tradíció esetében is, ha megfelelnek a legalapvetőbb kritériumnak: az egyetemes egyház ezt az igazságot bizonyos időben elfogadta vagy vallotta; tehát ez a tanítás biztosan a "hitletéteményhez" tartozik. Lehetetlen ugyanis, hogy az egyetemes egyház tévedésbe essen. Az is nyilvánvaló, s ez a dolog természetéből következik, hogy csak az Egyház által jóváhagyott liturgiáról mondható el a tisztázásra szoruló ősi alapelvünk. Ezért ragaszkodott az Egyház mindig a liturgikus imádságok hivatalos jóváhagyásához.

A liturgia a keresztény tradíció lényeges és fontos eleme. XII. Pius pápa szerint "a régiek által áthagyományozott tanításnak leghűségesebb tükre."¹⁸ A Stenzel szerint a liturgia "a kor, a méltóság és az egyetemesség" által emelkedik ki a tradíció többi eleme közül.¹⁹ A méltóság végső soron csak tisztán formai kiemelés. Viszont az egyetemesség ezen túl már olyan tény, amely a tradíció többi tanújánál egyáltalán nem teljesen és közvetlenül nyilvánvaló. Gondoljunk arra az egyébként nehezen megszerezhető teljességre, gazdagságra, amely az egymással megegyező keleti és nyugati liturgia tanúságtételében rejlik. A kor általi "kitüntettség" azért fontos, mert a minden reflexió előtti, az egyház fennállásától elválaszthatatlan kultikus cselekmény elsősége olyan dolgokra tanít meg bennünket, amelyek a liturgikus tradíció nélkül nehezen lennének magyarázhatók az Egyház életében. Az első évszázadok liturgikus könyvei sok mindent érthetővé és elfogadhatóvá tesznek számunkra. Így például már a Didaché anaforája (kánonja) megtanít bennünket arra, hogy liturgikus imádságainkban az "Atyánkhöz" kell fordulnunk Jézus Krisztus által (IX, X.fej.). A Tradíció apostolica (215 körül) liturgikus előírásai arra utalnak, hogy a presbitérium gondolata még élő valóság volt a II. században. A papszentelésnél nemcsak a püspök, hanem a jelenlévő papság is ráteszi a kezét a szentelendőre, "mert tisztségük Lelke közös és hasonló", de már ebben az időben is a diakónus szentelésekor csak a püspök gyakorolja a kézrátételt, mert a diakónust nem a papságra szentelik, hanem a püspök szolgálatára, és a diakónus "nem is kapja meg a presbiteri tanács Lelkét" (VIII). Éppen ezért a szentségtan dogmatörténete elképzelhetetlen a patrisztika liturgikus jellegű írásainak és az első évezred Sacramentáriumainak (Szertartáskönyveinek) ismerete nélkül.

Arról viszont nem szabad megfeledkeznünk, hogy *a liturgia az egyház hitét nem a teológiai tudományok szaknyelvén hirdeti*, hanem az evangélium, az imádság, a katekézis, sőt a költészet nyelvén. A liturgia nem a fogalmi gondolkodás módszerével, hanem költészet eszközeit is igénybe véve akar tanítani. Ezért nem

¹⁶ vö. Nagy Szt. Vazul *a Szentlélekről* című művét. magyar ford.: Óker. írók 6. kötet 71-164.

¹⁷ HILBERATH, B., *Pneumatológia*, in *A dogmatika kézikönyve*, Vigilia 1996, 530.

¹⁸ "Doctrinae a maioribus traditae veluti fidele speculum"(enc. Ad Coeli Reginam, 1954. nov.18 (AAS, 46 (1954), 631.

¹⁹ in: *Mysterium Salutis* (szerk.: J.Feiner- M.Löhrer), 1. köt. Benziger 1965, 610.

meglepő az sem, hogy az Egyház jóváhagyásával gyakran alkalmazza a Szentírás lelki értelmezését. XII. Pius pápa szerint a Szentírás "lelki értelmét hirdeti végül ősidőktől fogva a liturgia, amaz ismert elv alapján *Lex precandi lex credendi est.*"²⁰ P. De Clerk szerint " a liturgia a teológia forrásának tekinthető ha összhangban van a Szentírással és az Egyház élő hagyományával. Sajátossága az, hogy nem racionális, hanem költői, szimbolikus és egzisztenciális formában fejezi ki az Egyház hitét."²¹ Ezért volt szükség arra, hogy a liturgia tudományán belül kialakuljon az eucologia, a liturgikus szövegek értelmezésének tudománya.²² A liturgikus szövegek, imádságok elemzésének vannak törvényszerűségei, feltétlenül figyelembeveendő alapelvei.²³ A teológiai alapelvek mellett figyelembe kell vennünk az imádságok műfaját, sajátos szerkezetét, a liturgiában elfoglalt helyét. Csak így, ilyen hermeneutikai elemzés után jelenthetjük ki, hogy a liturgikus imádságok hitelesen tanítják az Egyház hitét. Nyilvánvaló, hogy nemcsak a liturgikus szövegek, hanem a szimbólumok és más liturgikus elemek (ókeresztény művészet, stb.) is igazolják az Egyház szóban is megvallott hitét.²⁴

H. Schmiedt szerint²⁵ csak akkor igaz ez sokat idézett alapelv, *ha megfelel a következő kritériumoknak*²⁶:

1. Ezeket a liturgikus imádságokat nem csak néhány esetben és egyik-másik keresztény közösség fogalmazta meg, hanem az egész Egyház nemzedékről nemzedékre ismerte és használta azokat (vö. az eredeti szövegben: "uniformiter celebrantur").

2. Nem minden imádság tükrözi hűségesen az Egyház hitét, hanem csak azok az imák, amelyeket a hitet tanító és továbbadó Egyház fogalmazott meg, és hagyott jóvá. Ezalatt elsősorban a liturgikus imádságokat értjük. A liturgikus cselekmények pedig nem magánjellegű tevékenységek, hanem az Egyház nyilvános ünneplései (SC 26).

3. A liturgikus hagyomány formájából és gyakoriságából, a liturgia sajátos jellegétől, magának a tanításnak a jelentőségétől is függ az, hogy az Egyház ezt a tanítást a hitletétemény részének tartja-e. A liturgikus ünnepek szemléltetik legjobban ezt a kritériumot. Vannak ünnepek, amelyek által üdvtörténeti tényeket, hitünk alapvető igazságait ünnepeljük (pld.: Húsvét, Krisztus Király), s vannak ünnepek (Mária templomban való bemutatása), amelyek megünneplésével nem egy üdvösségünket alapvetően érintő eseményt és igazságot állít elénk az Egyház. C. Vagaggini²⁷ ennek a kritériumnak a magyarázatánál hangsúlyozza, hogy nem lehet leegyszerűsítve kijelenteni, hogy a liturgia mindig ugyanolyan kötelező erővel és érvénnyel tanítja az Egyház hitét. Minden esetben külön értékeléssel és ítékezéssel

²⁰ *Divino Afflante Spiritu* 23.

²¹ CLERK, P. DE, *Lex orandi, lex credendi*, Quest.Lit. 59/4 (1978), 211.

²² vö. *Eucologia*, in *Nuovo Dizionario di Liturgia*, Ed. Paoline Roma 1984, 509-519.

²³ vö. AUGÉ, M., *Pincipi di interpretazione dei testi liturgici*, in *Anamnesis* 1, Marietti 1974, 159-207.

²⁴ vö., OPPENHEIM, im. 114-118: *demonstratio theologica ex textibus; demonstratio theologica ex symbolis*

²⁵ *Introductio in Liturgiam Occidentalem*, Herder 1965, 132-133.

²⁶ C. Vagaggini négy kritériumról beszél, vö. *im.*, 486-496.

²⁷ *im.*, 490-491.

lehet csak megállapítani a liturgia dogmatikus jelentőségét. Ez a megállapítás egyébként igaz a tanítóhivatal más megnyilatkozásaival kapcsolatban is.

4. A hit ünnepélyes megvallása a liturgia lényegéhez tartozik (MD 46). Nem véletlen tehát, hogy az apostoli hitvallás és más hitvallások is elég gyorsan bekerültek az Egyház liturgiájába. Egyébként az egyházatyák sok homiliája, a pápai dokumentumok, valamint teológiai traktátusok is bekerültek a liturgiába²⁸, mert egy sajátos formában vallják az egyháznak azt a hitét, amelyben mindenkor és minden időben élt.

5. *Az alapelv igazsága leginkább akkor mutatkozik meg, ha a szentmise, a szentségek²⁹, a szentelmények és a keresztény kultusz igazságairól van szó.* A liturgia ugyanis nem más mint ezek egyházi ünneplése, amelyben az Egyház a hitét mindig kifejezi. Igazat kell adnunk B. Botte sokat idézett kijelentésének: "szentségtani kérdésekben a hagyomány előbbre való, mint a spekuláció."³⁰

Sajnálatos módon egy furcsa jelenséget figyelhetünk meg a szentségtanban. A szentségek természetüknél fogva jelek, amelyek Krisztus akaratából kegyelmet közvetítenek. Ezeket a jeleket az Ószövetség már előre jelezte, Krisztus pedig szentségi rangra emelte, az Egyház pedig abban a hitben ünnepli, hogy ezek által a megváltó Jézus folytatja az ő üdvözítő tevékenységét. Ezért az üdvtörténeti eredetű szentségi jel ismerete nélkül nehezen képzelhető el a szentségtan, sőt ebből kellene kiindulnia a szentségekről szóló tanításnak.³¹ A minimum az, hogy meg kell szüntetni a dikotómiát, a liturgika és a szentségtan merev szétválasztását.³² Vannak olyanok is, akik legszivesebben beolvasztanák a szentségtant a liturgikus teológiába.³³ Tanulságos és mérvadó lehet számunkra az egyházatyák módszere, akik misztagógikus katekézisükben általában a szentségi jelből indultak ki. Szent Ambrus módszere a keresztségi katekézisében³⁴, amit részleteiben is megismerhetünk, jó példa erre. "Közelebb jöttél, láttad a forrást..."³⁵,- mondja Ambrus, - és katekézise a víz jelentésének magyarázatával kezdődik. Szt. Ambrus ezért áttekinti az üdvtörténetet, és felsorolja azokat az előképeket, amelyek előre jelzik a keresztvizet. Innen kiindulva születik meg az ő teológiája. Még a liturgikus szövegeket és a szertartás egyes rítusait is felhasználja az igazság kifejtésére. Az alámerítés a halál "hasonlatosságát" jelenti Krisztussal, a kiemelés a feltámadás

²⁸ vö. a Zsolozsmában, az Imaórák liturgiájában látjuk ezt.

²⁹ vö. GRILLO, A., *La riscoperta del simbolismo sacramentale. Il rito come "locus theologicus"*, in P. LYONS (szerk), *Parola e sacramento. Atti del Simposio della Specializzazione Dogmatico-Sacramentaria presso la Facoltà di Teologia del Pont. Ateneo S. Anselmo, S. Anselmo, Roma 1977*, 83-139.

³⁰ BOTTE, B., *A propos de la confirmation*, in *Nouvelle Revue Theologique* 98 (1966) 849: "La speculation théologique est légitime; *ma en matière sacramentaire la tradition prime la speculation*"

³¹ NOCENT, A., *La liturgie comme point de départ de la theol. sacramentelle*, in *Seminarium* 1991/2, 280.

³² vö. BOZZOLO A., *La teologia sacramentaria dopo Rahner*, LAS Roma, 1999, 120-125; RUFFINI, E., *Teologia dei sacramenti e liturgia*, in AA.VV., *Teologia e liturgia, Dehoniane, Bologna*, 97-116; 175-179.

³³ MARSILI, S., *La liturgia nella strutturazione della teologia*, *Rivista liturgica* 57 (1971) 153-162; Jól megfigyelhető ez a törekvés szentségtani jegyzetében, vö. *Punti di teologia sacramentaria*, in MARSILI, *I segni del mistero di Cristo*, *Teologia liturgica dei sacramenti*, Ed.liturgiche, Roma 1987, 17-125.

³⁴ SZENT AMBRUS, *De Sacramentis*, I, 9-10; magyar fordítás: *Az ősegyházi szentségi élete* (szerk.:Kühár Flóris), Budapest 1944, 168-169.

³⁵ uo, I,9; 195.

"hasonlóságát" jelenti. Ez a látható hasonlóság nagyon jól érzékelteti, hogy mi történik a szentségi cselekményben: a "hasonlóság" (similitudo) elválaszthatatlanul magában foglalja a valóságot is. Ugyanez a helyzet az Eukharisztianál: "Amint az oltárhoz jöttetek, láttátok az oltárra tett szentséget..."³⁶. Itt is szintén a jel a kiindulópont. Ezt követi rögtön a magyarázat. Mert a kenyér átlagos, mindennapi kenyérnek tűnik. Igen, az is az átváltoztatás szavai előtt, de azután a kenyér Krisztus testévé válik. Ebben az esetben is Ambrus áttekinti röviden az üdvtörténetet, s így rámutat arra, hogy az Úr hogyan készítette elő és hogyan hirdette ki az Eukharisztia alapítását az előképek által. A szentségtan bibliai megalapozása tehát nemcsak a krisztusi alapítás bizonyítását jelenti, hanem azt, hogy figyelembe kell vennünk az üdvtörténetben, a tipológia eseményeiben megmutatkozó liturgikus jeleket, amelyek nélkül érhetetlen a jel mai jelentése.

Vannak esetek, amikor a liturgia valóban igazolja az egyes dogmákat, az imádság törvénye a hit törvényét, de nyilvánvaló, hogy *a liturgia nem igazolja az összes "ex cathedra" kihirdetett hittételt*. Mint "teológiai lelőhely" a liturgia elsődleges helyet foglal amikor a liturgikus cselekményekről és az egyház belső lelki életéről van szó, és ezen a téren apologetikus és polemikus erőt képvisel az eretnenségekkel szemben. Vannak azonban olyan dogmák is, amelyeknél a liturgia nem jelent teológiai forrást. Többnyire azokkal a dogmákkal kapcsolatban nem, amelyeket valamilyen szélsőséges eretnenséggel szemben fogalmaztak meg.

Egyértelműen fogalmaz a XII. Pius pápa Mediator Dei című apostoli körlevele: *"A szent liturgia tehát önmagában véve nem határozza meg és nem tartalmazza kizárólagosan a katolikus hitet, csupán arról van szó, hogy jelentős érveket és bizonyságokat nyújthat a keresztény hittartalom megismerésére, mivel az Egyház által előadott igazságok állandó nyit megvallását jelenti"* (MD 47).

Tehát nincs abban semmi rendkívüli, hogy az Egyház mindenkor felhasználta³⁷ és felhasználja a liturgiát mint a hit sajátos forrását, mint "locus teologicus". Az első teológiai módszertan megalkotója, M. Cano (1509 - 1560) művében a liturgia még nem szerepel a teológia forrásai között. Közismert és évszázadokon keresztül használt "De locis teologicis" című művében felsorolja a "domicilia argumentorumot", és az általa felsorolt tíz "lelőhely" között nem találjuk meg a liturgiát. A későbbiekben is a vélemények ezen a téren elég változóak. Vannak, akik Aquinói Szent Tamást³⁸ követik, de még többen, akik M. Cano véleményét követve nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget a liturgiának az Egyház hitének a megfogalmazásakor.³⁹ A tridenti zsinatot követő időben, a kontroverz teológiában főként a szentségtanban hivatkoznak gyakran a teológusok a liturgiára. Ritkán szoktak azonban hivatkozni a teológusok a megelőző időszak liturgiájára, és ha idéznek is liturgikus szövegeket a régebbi idők liturgikus hagyományát használják

³⁶ uo., IV, 8; 195.

³⁷ vö. OPPENHEIM, im., 86-113: Expositio fidei veritatis ex usu liturgico.

³⁸ Szt. Tamásnál a liturgia is a teológia forrásaként szerepel. A Summa Theologicában 57 esetben fordul a liturgiához, mint döntő auktoritáshoz; vö. H. HERING, *De loco theologico liturgiae apud S. Thomam*, in Pastor bonus 5, 456-464.

³⁹ vö. SZENNAY A., *A hittudomány alapvetése* (főisk. jegyzet), Pannonhalma 1995, 138.

fel, mint korunkban XII. Pius pápa. A történelmi tapasztalat szerint a teológusok és teológiai iskolák esetében előfordult az, hogy letértek a katolikus hit utjáról, a liturgia viszont mindig hűséges maradt a kinyilatkoztatott igazságokhoz. Példaként szolgálhat erre a Szeplőtelen fogantatás dogmája vagy Mária mennybevételének hite.

Az igazság kedvéért azt is meg kell azért említenünk, hogy a liturgiátörténet tanúsága szerint előfordult az is, hogy helyileg és átmenetileg az egyház hitének ellentmondó liturgikus visszaélések is elterjedtek (például az Eucharisztia konsekrációja már konsekrált ostya érintése által; szentmise a pokolbéli kínok enyhítéséért stb.). A liturgia forrásértéke ettől függetlenül igen komoly. Ez a tény arra is utal, hogy *a tradíció elemei között a liturgia valóban csak egy forrás a többi között; és így a más hitértelmezési forrásokra való ráutaltság nélkülözhetetlen.* Erre is jó példa a Szeplőtelen fogantatás dogmája. A fogantatás ünnepe, melynek kezdetei Keleten a VIII. századra nyúlnak vissza, igen értékes érv volt a dogma elfogadhatósága mellett. Az ünnep tartalmához, igazi mondanivalójához viszont csak úgy kerülhetünk közelebb, ha a korabeli teológusokat is megkérdezzük.⁴⁰

3. Az alapelv félreértése

A teológia történetében előfordult, hogy egyes teológusok az alapelvel visszaéltek, mások pedig annak jelentőségét túlhangsúlyozták. A "Mediator Dei et hominum" enciklika beszél az alapelvnek téves hamis alkalmazásáról a modernizmussal kapcsolatban (MD 45; 47). Ezzel kapcsolatban ismert G. Tyrell⁴¹ esete, aki modernista módon alkalmazta ezt az alapelvet, amint arra XII Pius pápa is rámutatott. A modernisták szerint minthogy a vallásos érzés a liturgiában tükröződik, az imádság és a kultusz a dogmák megállapítására és kifejtésére vezetnek. Különösen nem fogadható el az az érvelés, hogy ha valamilyen tanítás liturgikus téren a vallásosság és megszentelődés gyümölcseit termi, akkor az Egyház jóváhagyhatja, ha pedig ilyen gyümölcsöket nem terem, akkor elítélheti (MD 45).

Tehát *a liturgia nem "teremti" a katolikus hitet;* ezt egyébként nem tulajdoníthatjuk a szentírásnak sem, sem az egyetemes keresztény életnek, sem pedig a teológia tudományának. Azonkívül a szent liturgia *csak egyike azoknak a tényezőknak, amelyekben a hit tükröződik, egyedül nem bizonyíthatja a hitet,* először azért ami a tanítást illeti afölött a legfőbb tekintélyt a tanítóhivatal gyakorolja és nem a papi szolgálat. Egyébként is az Egyház hite nemcsak a liturgiában tükröződik. Ha a liturgia teológiai jelentőségét túlhangsúlyoznánk, akkor eljuthatunk odáig, hogy a liturgikus hagyomány bármelyik elemét szorosán tudományos értelemben igaznak és a katolikus hit lényegéhez tartozónak valljuk. Ámde a liturgia tartalmaz olyan elemeket is, amely a katolikus hitet homályosan tükrözi, vagy azzal nem függ össze, sőt esetleg implicit módon tévedéseket is tartalmaz. Még a szentségek kiszolgáltatásának liturgiája sem tükrözi mindig adekvát módon az Egyház szentségekre vonatkozó hitét. A bérmálás szentségénél is nehézséget jelenthet a

⁴⁰ vö. középkori teológusok (Szt. Bernát, Duns Scotus és Szt. Tamás) vitája Mária megszentelődéséről.

⁴¹ vitatott műve: TYRELL, G., *Lex orandi or prayer and creed*, London 1904.

liturgiából való kiindulás.⁴² A lényegét nem érintő eltérést fedezhetünk fel a szentírás és a liturgia tanítása között. Az Apostolok cselekedeteinek a könyvéből (8,15-17; 19,5) azt látjuk, hogy az ősegyházban imádság és kézrátétel által adták át a Szentleket, s ezt a hagyományt a nyugati egyház meg is tartotta. Keleti hatásra a krizmával való megkenés is bekerült a liturgiába, sőt a szentség-kiszolgáltatás legfontosabb mozzanata a krizmával való megkenés, és az azt követő szentségi forma ("N., vedd a Szentlélek ajándékának a jelét!") lett.

A jelenlegi szentség-kiszolgáltatásban először történik imádság kíséretében a kézrátétel, majd pedig következik a krizmával való megkenés. Ebből úgy tűnik, hogy a kézrátétel nem a Szentlélek ajándékát közvetíti, hanem csak előkészít bennünket a Szentlélek befogadására, hiszen a Szentlélek ajándékát a megkenéskor kapjuk meg. A mozzanatok és az imádságok nincsenek összhangban, nem teljes összhangban valósítják meg azt, amit önmagukban jeleznek. A teológusok elméletben hangsúlyozták, hogy a szentség anyaga a kézrátétel és a krizmával való megkenés együtt, vagyis a bérmálás érvényes kiszolgáltatásához csak a kézrátétel keretében krizmával homlokon történő megkenés szükséges. Ettől függetlenül azonban a latin egyház szertartásaiban mindig elő volt írva a kezek kiterjesztése a bérmálandók fölé a krizmával való megkenés előtt. Ez félreértésre adhat okot.

Voltak olyanok is, akik indirekt módon megkérdőjelezték az alapelv fontosságát, hivatkozva egyes ünnepekkel kapcsolatos félreérthető liturgikus túlzásokra⁴³, amelyek a történeti tényekkel és az igazsággal is szemben állnak. Mit mondjunk ezekre a tévedésekre és látszat igazságokra a liturgiával kapcsolatban?

Tény, hogy a liturgia a maga formáival és kifejező eszközeivel más jellegű tanítást ad, mint a hagyományos teológia. A magyarázata ennek az, hogy a liturgia a maga területén nem közvetlen az egzakt igazságot, hanem az áhítatot és a tiszteletet szolgálja. Ez okból nem csupán a pontos definícióval törődik, hanem az érzésekkel és a szépséggel. XI. Pius pápa Krisztus király ünnepének bevezetésével kapcsolatban fejtette ki a liturgia tanító jellegének ezt a sajátosságát: "A tanítás az észre hat, az ünnep az értelmet és a szívet, tehát az egész embert üdvösen befolyásolja. S mivel az ember lélekből és testből áll, az ünnepnapok külső fényében kell megindulnia és föllelkesülnie, hogy az isteni tanítás a szent szertartások változatos szépségének hatása alatt jobban beivódjék, benne hússá és vérré váljék s a lelki életben való előrehaladás elhatározását megérlelje."⁴⁴ Ezért alkalmaz más műfajokat is, mint például szimbólumokat és a költészetet. A történeti igazsághoz viszonyítva bizonyos "felületesség" is megállapítható vele kapcsolatban. Például ha a liturgia egy szentnek az életét megrajzolja, a régi korról kapcsolatban inkább figyelemmel volt az életszentség nagyszerűségére, mint a történeti eseményeknek szükséges közlésére. A legenda tökéletes műfaj, a jámborság szemléltetésére, például Szent Cecília történetében, bár talán sok olyat tartalmaz, mai a történettudomány igényei szerint nem igaz, de értékesebbnek látszanak a száraz történeti adatoknál, az érvek, a nevek

⁴² NOCENT, A., *La liturgie comme point de départ de la theol. sacramentelle*, in: *Seminarium* 1991/2, 286.

⁴³ vö. például Mária templomban való bemutatása; Mária názáreti házának "átszállítása".

⁴⁴ Quas primas, ford.: SZIT, 1926, 18.

és az események hitelességénél. Ha pedig tévedések is előfordulnak benne, azok eltávolítandók. Végül is a liturgia nem arra törekszik, hogy a hívőket a történeti tudományokba bevezesse. A katolikus hitnek a liturgiában való tükröződése annál hűségesebb és biztosabb minél régebbi a liturgikus formula és minél egyetemesebb és ünnepélyesebb, lényegesebb a kultusz centrumával való összefüggése. Tanulságos ebből a szempontból a tridenti zsinat állítása: „Ha valaki azt állítaná, hogy mise kánonja tévedéseket tartalmaz, és emiatt meg kell szüntetni: legyen kiközösítve” (DS 1756). Habár a liturgia gyakran nem alkalmas szoros értelemben vett bizonyíték megalkotására, senki sem mondhatja, hogy a liturgia szüntelenül tévedéseket tartalmaz a hittel kapcsolatban. Már Szent Ágoston megjegyezte híres liturgikus jellegű levelében az egyházban található tökéletességekre utalva: „Isten egyháza a sok pelyva és konkoly közt sok mindent eltűr, mégis elítéli ami a hit és jó erkölcs ellen van, és ilyeneket nem szabad sem meghallgatni sem cselekedni.”⁴⁵

4. Összefoglalás

A hit szerzője a Szentlélek, az igazság Lelke. A hitnek *megvallója és védelmezője* az Egyház a Szentlélek irányítása mellett (DV 10). A hit tévedhetetlenségének *eszköze* az egyházban a tévedhetetlen tanítóhivatal, a római pápával az élen és a püspökökkel való közösségben. A hit *megnyilvánulása* az Egyházban a következő tényezőkön alapszik: a Szentírás, a keresztények hite és élete (sensus fidelium, vö. LG 12), a keresztény kultusz, az egyházatyák és a teológusok tanítása. Mivel pedig a kinyilatkoztatott igazság kifejtése egyrésztől mindig a Szentírásra támaszkodik, másrésztől pedig az egyház élő hagyományára, mondhatjuk továbbra is, hogy a hitnek két forrása van: a szentírás és a szenthagyomány. A szentírás ebből a szempontból elsődleges szerepet tölt be, de a hagyománnyal való szükséges összefüggésben, ahogyan azt a II. Vatikáni zsinat megfogalmazta (DV 9). A kinyilatkoztatott igazság a szentírásra támaszkodik, a hívek lelkében gyökeredzik, a liturgia erősíti, a többi kinyilatkoztatott igazsággal szoros összefüggésben, az egyházatyák és teológusok pedig mindezt kifejtik és magyarázzák.

A tanítóhivatal hivatal léte nemcsak a teológia számára fontos, mivel működése az egyház életmegnyilvánulásait közvetlenül is érinti. Mivel a liturgia az egyház egyik legfontosabb életjele, a hitnek is egyik legtökéletesebb kifejeződése. A tanítóhivatal nem az emberi tudomány gyarapítása végett létezik, hanem a hit igazságainak tanításakor kinyilvánítja és magasztalja Isten nagyságát és csodálatos műveit. Ez okból a tanítóhivatal gyakorlása szintén nem akadémiai üléseken vagy tudományos dokumentumok nagyszerűségében történik, hanem az Isten "aulájában", amely a templom, ahol az igazi bölcsesség: a kultusz, a kultusz pedig egyúttal az igazi bölcsesség tanítása és megvallása. Találón hangsúlyozza Y. Congar: "A liturgia nemcsak a magisztérium hangja, amely definiál, tanít, újrafogalmaz, elítél, cáfol, hanem annak az Egyháznak a hangja, amely szeret és imádkozik, amely nemcsak a hitét akarja

⁴⁵ Epist. 55., Ad inquisitionis Ianuarii n.55, PL 33, 221-222.

tanítani, hanem azt megénekli és gyakorolja a liturgiában, s mindezt nekünk akarja ajándékozni. A liturgia nem egy teológiai kézikönyv, nem definíciókat és világos fogalmakat használ... az Egyház számára a liturgia nem egy múltbeli emlékmű, hanem élő "családi tűzhely", vagyis életének konkrét színtere."⁴⁶

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a tanítóhivatal "rendes" megnyilvánulása a liturgia. Sőt a tanítóhivatal rendkívüli megnyilvánulása: a dogmák kihirdetése is a liturgiában történik, amint az bizonyítja Mária mennybevételének ünnepélyes kihirdetése. Az előkészítő szerep a teológia tudományához tartozott, de a definíció kihirdetése mint a kultusz tevékenysége az eucharisztia megünneplése közben történt. A megfogalmazott dogma nemcsak tanítani akar, hanem mint liturgia Isten dicsőségét szolgálja. Ezért fogalmaztak így a dogma kihirdetésekor: kihirdetjük ezt az igazságot "a mindenható Isten dicsőségére, Fiának tiszteletére, dicsőséges anyjának dicsőségére és az egész anyaszentegyház örömére". Maga a dogma kihirdetése is liturgikus aktus volt: litánia éneklésével, az igazság Lelkének segítségül hívásával, a Veni Creator himnusszal, s a hozzátartozó könyörgéssel. A Summus Pontifex ülve hirdeti ki a dogmatikus definíciót. Az egyház hálát ad a szubdiákonus szavával. Felcsendül a Te Deum a könyörgésekkel, homiliát tartanak a hívek könyörgésével, utána következik a szentmise újonnan megfogalmazott imádságokkal. Tehát miként az Egyház legfőbb funkciója, így például a szentségek kiszolgáltatása is szentmise keretében történik, úgy a dogmatikus definíció is a "magisterium extraordinarium" a liturgia keretében nyilatkozik meg.

A liturgia a hit legünneplésebb megvallása és a keresztény nép legfőbb katekézise. Nem vonhatjuk kétségbe a didaktikus katekézis fontosságát, de nem feledkezhetünk meg a liturgikus katekézisérről sem. Meg kell vallanunk, hogy napjainkban a hívek nevelésében elhanyagolódott a liturgikus katekézis. E végből szabad legyen idéznünk XII. Pius pápa Quas primas enciklikájának gondolatait:⁴⁷ A népnek a hit titkaiba való beavatásában és azok által a lélek belső örömére való emelésében messze nagyobb hatékonyságot jelentenek a szent misztériumok ünneplései, mint az egyházi tanítóhivatal súlyos dokumentumai. Ezek ugyanis csak kevesekhez jutnak el és a műveltebbek közül, amíg amazok az egész népet tanítják. Ez csak egyszer, amazok évenként és szüntelenül beszélnek hozzánk. Ezek csak az elmét érik el, amazok a lelket és a szívet is üdvösen elérik, és ez nem lényegtelen, hiszen az ember testből és lélekből áll. A liturgikus ünnepeknek mind a kettőre hatást kell gyakorolniuk, hogy az Isten szavát a hit engedelmisségével elfogadjuk, és azt életté is váltsuk.

Az egyház háromféleképpen tanít a liturgiában. Tanít mindenekelőtt az Isten szava által, amely a liturgia konstitutív eleme. Az Isten igéje az, amely egybegyűjti a liturgikus közösséget. A liturgiában az válik jelenvalóvá, amiről szól az Isten igéje. V. Warnach szerint az Isten szavát úgy tekinthetjük mint az üdvösség meghirdetését és felajánlását (Heilsangebot), a a szentségeket és a liturgiát pedig mint annak

⁴⁶ CONGAR, Y., *La tradizione e le tradizioni*, 2.köt. (olasz ford.), Ed. Paoline 1965, 354.

⁴⁷ *Quas primas* (1925.XII.11), AAS 17 (1925) 603.

megvalósulását (Heilswirkung).⁴⁸ Azután a liturgikus szövegek is (eucológia), főként, amióta nemzeti nyelven végezzük a nyugati egyházban a liturgiát, tanítanak bennünket. A liturgikus jelképek⁴⁹, a szimbólumok, a szentségi jelek nemcsak a kegyelem eszközei, hanem tanítanak és nevelnek minket.

Teológia XXXIII (1999/3-4) 97-107.

⁴⁸ WARNACH, W., Wort und Sakrament, in Luth. Monatschrift 12 (1953) 14.

⁴⁹ vö.: GUARDINI, R., Örökmécs, Budapest 1983.